

ПОДОЛАННЯ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ В ШКІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті проведено науково-педагогічний аналіз причин жорстокого поведіння з дітьми в шкільному середовищі, досліджено сучасні засоби розв'язання шкільних конфліктів самими учнями.

Ключові слова: жорстоке поведіння з дітьми, булінг, шкільна служба примирення.

Рівень життя населення будь-якої держави можна оцінити, якщо звернути увагу на умови, у яких перебувають діти. Соціально-педагогічна турбота про підростаюче покоління є показником не лише економічного добробуту держави, а й рівня морального здоров'я суспільства. Дитина як ще психологічно несформована особистість легко потрапляє під вплив та відтворює модель поведінки, яку пропонує оточення. Сьогодні проблема насильства в школах потребує негайного вирішення. Згідно з результатами анкетування, проведеного Міністерством юстиції, приниження у школі зазнавали 45% опитаних дітей у Закарпатській області, половина опитаних школярів Київської області, а більше половини юних одеситів були свідками чи жертвами булінгу в школі. Серед чернівецьких школярів морального приниження хоч раз у житті зазнавали 48% учнів; фізичного кривдження – 27%; нападу з боку групи – 14%; пограбування – 12%; сексуальної загрози – 8% опитаних [1].¹

Численні наукові дослідження (О. Безпалько, В. Боровик, Л. Волинець, Т. Дорошок, Т. Журавель, Т. Кир'язова, Н. Коробченко, А. Мартиненко, О. Оліфіра, В. Оржеховська та ін.) свідчать про актуальність проблеми жорстокого поведіння з дітьми. Виділення окремих аспектів соціально-педагогічної діяльності щодо подолання жорстокого ставлення до дітей знаходимо у працях С. Бадори, Н. Заверико, З. Зайцева, І. Зверевої, А. Капської, А. Малько, Л. Міщик, І. Трубавіної та інших.

Аналіз соціально-педагогічної літератури показує, що розв'язання проблеми жорстокого поведіння з дітьми науковці покладають на державні органи (служби у справах дітей, центри соціальних служб у справах сім'ї та молоді, Кримінальну міліцію у справах дітей) та школу (класних керівників, соціальних педагогів, психологів). Однак можливості дитячого колективу в подоланні жорстокого поведіння з дітьми в сучасних умовах залишаються малодослідженими.

Мета статті – проаналізувати причини та можливі шляхи розв'язання проблеми жорстокого поведіння з дітьми в шкільному середовищі.

Жорстоке поведіння з дітьми в шкільному середовищі виявляється на рівні “діти – діти” та “діти – вчителі”. Проблема знуцання дітей над дітьми існує в кожній країні світу (зокрема, дослідження проведені в Норвегії, Англії, Ірландії, Нідерландах, Португалії, Австралії, Японії, Бразилії, Канаді) [2, с. 84]. Це явище отримало назву “булінг” (від англ. to bully – задиратися, знуцатися, змушувати погрозами), що означає повторювані, свідомі, навмисні та обдумані дії з

наміром нашкодити, викликати страх шляхом погрози подальшою агресією. Усі дії, попри їх різноманіття, мають спільні риси: 1) дисбаланс влади, тобто кривдник та жертва обов'язково різні за соціальним статусом, фізичною чи психологічною адаптованістю до середовища, різної статі, раси, релігії, сексуальної орієнтації тощо; 2) намір нашкодити, тобто кривдник навмисно викликає емоційний або фізичний біль у потерпілого, насолоджується, спостерігаючи; 3) погроза подальшої агресії, тобто кривдник і жертва розуміють, що це не перший і не останній випадок знущання [2, с. 85]. Булінг можна вважати першим кроком до справжнього насильства та злочинної поведінки.

Знущання найбільш поширені в початковій та середній школі (більше прямого знущання – вербального, фізичного), рідше – у старшій школі, однак з дорослішанням булінг набуває більш прихованого характеру (булінг з боку хлопців помітно зменшується з настанням 15 років, у дівчат – після 14).

Серед причин жорстокого поводження з дітьми в первинному колективі вчені (Т. Василькова, А. Захаров та інші) виділяють такі:

- боротьба за лідерство;
- зіткнення різних субкультур, цінностей, поглядів і невміння толерантно ставитись до них;
- агресивність і віктимність;
- наявність у дитини психічних чи фізичних вад;
- заздрість;
- відсутність предметного дозвілля [3, с. 32–33].

Причинами жорстокого поводження з дітьми з боку вчителів є:

- 1) невміння вчителів будувати демократичні стосунки з дітьми, спілкуватися, розв'язувати конфлікти раціональним шляхом;
- 2) низький рівень професійної етики;
- 3) звичка до ініціативності, команд, прагнення реалізувати професійні завдання в найкоротший час, що призводить до авторитарності педагогів, ігнорування прав і потреб окремої дитини;
- 4) звичка до позиції “учитель – дитина” (суб’єкт-об’єктних стосунків) і зловживання цією позицією;
- 5) професійне вигорання педагогів.

Школа є міні-соціумом, і від того, як навчаються діти взаємодіяти з ровесниками і представниками інших поколінь на території школи, залежить, як вони зможуть це робити в реальному дорослому соціумі. Якщо конфлікти відіграватимуть руйнівну роль у житті дитини – їх негативні наслідки позначаться і через десятиліття. Серед типових способів реагування школи на конфлікти і протиправну поведінку учнів можна назвати:

- розбір випадку вчителями та адміністраторами та винесення ухвали, обов'язкової для виконання;
- направлення до психолога або соціального педагога для реабілітаційної роботи;
- витіснення конфлікту за межі школи шляхом передачі повноважень на винесення ухвали батькам або відрахування учня;
- направлення до кримінальної міліції у справах дітей;
- знецінення конфлікту, зниження його значущості, внаслідок чого конфлікт переходить у прихований стан;

– спроби школярів самостійно вирішити конфлікти, але з використанням силових методів (бійки, “стрілки”) або групового тиску (бойкоти і ситуації ізгоїв).

Значна кількість конфліктів прихована від очей дорослих, оскільки діти не завжди охоче пускають їх на свою “територію”. Конфлікт, який тліє, може проявитися раптово і в загостреній формі. Такий конфлікт врегулювати складніше. У багатьох подібних конфліктах учасниками стають не тільки сторони, що сперечаються, а й особи, втягнуті в конфлікт всупереч своєму бажанню. Особливо часто це відбувається в шкільних компаніях або в неформальних об’єднаннях підлітків.

Серед засобів подолання конфліктів у шкільному середовищі набуває поширення шкільна медіація. Вона застосовується в багатьох країнах світу: Австралії, Канаді, Новій Зеландії, США, Великобританії, Шотландії і Північній Ірландії, Італії, Румунії, Польщі, Туреччині, Німеччині, Південній Африці, Фінляндії, Норвегії, Данії, Швеції та інших [4, с. 29].

Відповідно до Етичного кодексу медіатора, розробленого “Українським центром порозуміння”, медіація – це добровільний та конфіденційний процес переговорів, під час якого третя нейтральна сторона (медіатор) сприяє сторонам в пошуку такого варіанта розв’язання конфлікту, який їх задовольняє [5, с. 157].

У шкільній практиці медіація застосовується в роботі шкільних служб примирення. Ядром діяльності шкільних служб примирення є зустрічі конфліктуючих сторін або жертви і правопорушника, у ході яких обговорюються способи цивілізованого виходу з конфлікту або кримінальної ситуації. У ході зустрічей за допомогою підготовлених ведучих (медіаторів) змінюються відносини між людьми: від ненависті, злості й агресії сторони приходять до взаєморозуміння. Як результат – приймаються та реалізуються зобов’язання щодо загладження шкоди та здійснюються відносно один одного відновні дії: вибачення, прощення, розуміння, домовленості, тобто такі прості дії, на основі яких тримається суспільство.

Шкільна служба примирення дає можливість уникати прямих втручань дорослих у життя дітей, оскільки спеціально підготовлені учні, виступаючи в ролі медіаторів, самі стають провідниками цивілізованих способів взаємостосунків. Служба примирення функціонує під спостереженням дорослих. Зазвичай у ролі кураторів виступають заступник директора з виховної роботи, соціальні педагоги або шкільні психологи. Медіатори сприяють розв’язанню конкретних конфліктів і кримінальних ситуацій. Як у дітей з’являються необхідні навички і здібності? Вихователь, по-перше, сам повинен застосовувати цивілізовані способи вирішення конфліктів і кримінальних ситуацій, по-друге, крім цього, організувати особливу діяльність рефлексії, спрямовану на зміну поглядів учасників конфлікту або кримінальної ситуації. Учасники повинні обговорювати сам процес пошуку виходу з конфлікту і його результат, тим самим вони набувають нових навичок у соціальній взаємодії та освоюють способи їх закріплення. У результаті такої діяльності й відбувається власне процес виховання. Отже, виховна діяльність здійснюється на матеріалі конфліктів і кримінальних ситуацій і включає: 1) діяльність шкільної служби примирення; 2) вирішення конфлікту або кримінальної ситуації за допомогою шкільної служби примирення; 3) організацію діяльності, рефлексії; 4) закріплення нових способів розв’язання конфліктів.

Інформація про конфліктні та дрібні кримінальні ситуації (крадіжки, бійки, псування майна) надходить від адміністрації та педагогів, а також від школярів.

рів через “поштову скриньку”. Медіатори, які звичайно працюють у парах, проводять попередні зустрічі із сторонами конфлікту (окремо) і самі зустрічі-примирення. Для поширення інформації про свої цінності, свою практику служба проводить презентацію для педагогів, учнів та однолітків, виступає на конференціях, видає стінгазету тощо.

Можна провести певну аналогію побудови шкільних служб примирення з теорією розвитку колективу А. Макаренка. Саме він розробив ґрунтовну технологію виховання людини через колектив, де колектив виступав як засіб, інструмент формування особистості. Через колектив він домагався підвищення рівня вихованості своїх підопічних, привчав дітей розв’язувати конфлікти без сварок і бійок, боровся з найменшими спробами насильства сильніших над слабшими. А. Макаренко виділив етапи – стадії розвитку колективу. Щоб стати справжнім колективом, група повинна пройти декілька етапів. Перша стадія називається первинне об’єднання. Це стадія, коли відбувається становлення колективу, головну роль тут відіграє педагог. Перша стадія завершується, коли в колективі вчленяється і починає працювати актив найбільш свідомих, найбільш підготовлених дітей. Другий критерій характеризується тим, що вихованці об’єдналися на основі загальної мети. Третій критерій – об’єднання на основі спільної діяльності та загальної організації. Друга стадія – це вплив активу, що посилюється. Актив не тільки підтримує вимоги педагога, а й сам висуває їх членам колективу. Для цієї стадії характерним є те, що починає діяти механізм самоорганізації, саморегулювання колективу. І колектив тут стає інструментом цілеспрямованого виховання певних якостей особистості. Третя стадія – це розквіт колективу. Тут вимоги до себе вищі, ніж до товаришів. Колектив перетворюється на інструмент індивідуального розвитку кожного з членів. Результатом діяльності колективу дітей була сувора дисциплінованість, активізація особистості в різноманітних галузях групового й громадського життя [6].

Для зміцнення дисципліни педагог застосовував покарання, які переважно мали форму морального осуду. Він наголошував, що покарання є природним і логічно доцільним виховним заходом. Більше того, кара – це не тільки право, а й обов’язок у тих випадках, коли кара необхідна [7, с. 6].

Безумовно, за такої системи виховання мова не йде про сучасні цінності педагогічної спільноти: індивідуальний підхід, гуманне ставлення до дитини. Однак умови, у яких працював А. Макаренко, час і контингент вихованців у колонії імені М. Горького та в комуні імені Ф. Дзержинського вимагали саме такого підходу до виховання.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу з’ясувати, що серед сучасних засобів розв’язання проблеми жорстокого поведіння з дітьми в шкільному середовищі розглядається можливість застосування шкільних служб примирення. Досвід педагогічної роботи А. Макаренка з урахуванням сучасних цінностей в освітньо-виховному процесі є незамінним в організації роботи цих служб.

Список використаної літератури

1. Богуславська А. Насильство у школі [Електронний ресурс] / А. Богуславська // Україна молода. – Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/904/171/32933/>.
2. Король А. Причини та наслідки явища булінгу / А. Король // Відновне правосуддя в Україні. – 2009. – № 1–2 (13). – С. 84–93.
3. Система захисту дітей від жорстокого поведіння: навч.-метод. посіб. / Л.С. Волинець, Т.О. Дорошок, М.В. Євсюкова та ін.; [ред.: К.Б. Левченко, І.М. Тру-

бавіна] ; Держ. соц. служба для сім'ї, дітей та молоді, Міжнар. жіночий правозахис. центр "Ла Страда-Україна". – К. : Держсоцслужба, 2005. – 395 с.

4. Коновалов А. Школьные службы примирения: идея и технологии / А. Коновалов, Р. Максудов. – М. : Судебно-правовая реформа, 2009. – 92 с.

5. Попередження, виявлення і подолання випадків насильства та жорстокого поводження з дітьми : методичний посібник для освітян / Т.В. Журавель, О.О. Кочемировська, М.Е. Ясеновська ; [за заг. ред. О.В. Безпалько]. – К. : К.І.С., 2010. – 242 с.

6. Макаренко А.С. Проблемы школьного советского воспитания [Электронный ресурс] / А.С. Макаренко. – Режим доступа: <http://www.makarenko.edu.ru/biblio.htm>.

7. Макаренко А.С. Проблемы воспитания в советской школе [Электронный ресурс] / А.С. Макаренко. – Режим доступа: <http://www.makarenko.edu.ru/biblio.htm>.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2013.

Романова И.А. Преодоление жестокого обращения с детьми в школьной среде

В статье проведен научно-педагогический анализ причин жестокого обращения с детьми в школьной среде, исследованы современные средства разрешения школьных конфликтов самими учениками.

Ключевые слова: *жестокое обращение с детьми, буллинг, школьные службы примирения.*

Романова И.А. Преодоление жестокого обращения с детьми в школьной среде

In the article the scientific and pedagogical analysis of the causes of children ill-treatment in schools is held, modern means of resolving conflicts by the school students are studied.

Key words: *child abuse, bullying, school service of reconciliation.*